

УДК 394-057.85(4:477.8)"1944/1953"
DOI: 10.24919/2312-2595.10/52.257912

Степан КОБУТА

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії, Факультет історії, політології і міжнародних відносин, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника», вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76000 (step-ko@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9210-3319>

Бібліографічний опис статті: Кобута, С. (2022). Життя, побут, заняття західноукраїнських правників у радянському та західному світах у повоєнні роки (1944–1953 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 10/52, 180–196. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.257912>.

ЖИТТЯ, ПОБУТ, ЗАНЯТТЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ У РАДЯНСЬКОМУ ТА ЗАХІДНОМУ СВІТАХ У ПОВОЄННІ РОКИ (1944–1953 рр.)

Анотація. *Мета* – на прикладі долі українських правників Станіславицини порівняти життя представників західноукраїнської інтелігенції на завершальному етапі Другої світової війни та у перші повоєнні роки під радянським режимом і на Заході. **Методологія дослідження** визначена застосуванням принципів історизму, цивілізаційного підходу й об'єктивності. У його ході використовувалися такі методи історичних досліджень, як конкретно-історичний, історико-порівняльний, системний, біографічний, загальнонаукові методи узагальнення, поведінковий, аналізу і синтезу та ін. **Наукова новизна** статті полягає у порівняння можливостей фахової і громадянської самореалізації, повсякденного життя української інтелігенції у визначений хронологічний період. **Висновки.** На завершальному етапі війни українська інтелігенція в Галичині знову опинилася перед вибором: залишитися на захоплених радянськими військами землях і наразитися на потенційні репресії, чи рятувати

© Степан Кобута, 2022

тися втечею на захід, у європейські країни. Ті, хто в силу різних обставин залишався на рідній землі, змушені були мімікрувати перед радянським режимом, демонструвати покірність і лояльність. Лише одиниці змогли в нових умовах використати юридичні знання за фахом. Не обійшлося без арештів і репресій за звинуваченнями у співпраці з нацистськими окупантами. Більшість колишніх правників, як освічених осіб із досвідом громадської діяльності та розумінням суспільних процесів, обирали еміграцію. Так вони рятували себе та своїх рідних, але змушені були адаптуватися до складних умов післявоєнного життя на чужині: перебування в таборах для переміщених осіб, проходження фільтраційних заходів спецслужб, забезпечення мінімальних життєвих благ. Частина змогла займатися інтелектуальною працею, вести громадські справи серед співвітчизників, реалізувати свої знання та вміння. Імігранти інтегрувалися у іномовні суспільства, набували нового досвіду, зберігаючи національну і громадянську ідентичність, гідність, готовність продовжувати громадську роботу.

Ключові слова: адвокати; Галичина; Західна Європа; імміграція; НКВС; репресії; Станіславщина; повсякденність; табори.

Stepan KOBUTA

PhD (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine and Educational Methodology, Faculty of History, Politology and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76000 (step-ko@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9210-3319>

To cite this article: Kobuta, S. (2022). Zhyttia, pobut, zaniattia zakhidnoukrainskykh pravnykiv u radianskomu ta zakhidnomu svitakh u povoienni roky (1944–1953 rr.) [Daily life and routine of the western Ukrainian lawyers in the Soviet and Western reality in the post-war period (1944–1953)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 10/52, 180–196. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.257912> [in Ukrainian].

**DAILY LIFE AND ROUTINE
OF THE WESTERN UKRAINIAN LAWYERS
IN THE SOVIET AND WESTERN REALITY
IN THE POST-WAR PERIOD (1944–1953)**

Summary. The objective of the paper is to analyse the fate of lawyers as representatives of the Stanistav intellectual stratum during the World War II and following post-war period under the communist regime and under the Western influence. The methodology of the research includes the principles of history, civilizational approach and objectivity approach. The research uses the following methods of historical research and general research: concrete-historical, comparative-historical, systematic, biographic, behavioral, as well as generalization, analysis, and synthesis etc. The scientific novelty of the article is in the comparison of the professional and civil opportunities of the intelligentsia, as well as their daily lives in the given period. Conclusions. In the final days of war the Ukrainian intelligentsia of Halychyna had the choice: to stay on the Soviet-occupied territories and face possible repressions or to leave for the Western countries, for Europe. Those ones who stayed on their native land had to conform to the Soviet regime, to show and prove their loyalty. It was a rare case when they could use their professional legal knowledge. Some of them were arrested and repressed as they were accused of collaboration with the Nazis. Being well-educated people who understood the intricacies of civic work and social processes, the majority of former lawyers chose to emigrate. In this way they were able to save themselves and their loved ones; yet, they still had to adapt to the difficult post-war circumstances in the foreign countries: they had to endure filtrations of the security services, live in the camps for displaced people, and their life standard met bare minimum. A part of former lawyers were able to engage in intellectual work, they tried to provide legal assistance for their fellow compatriots and use their knowledge and skills. Immigrants integrated in the foreign language speaking communities, they gained new experience, yet, they usually managed to preserve their national and civic identity, dignity, and readiness to serve their people.

Key words: advocates; Halychyna; Western Europe; immigration; NKVD; repressions; Stanislav region; daily routine; camps.

Постановка проблеми. Хід та наслідки Другої світової війни вчоргове обумовили важкі наслідки для українців. Постала проблема адаптації західноукраїнського населення до нових умов, що

супроводжувалася змінами у суспільному і повсякденному житті, черговою хвилиною масового міграційного процесу. В контексті цієї проблеми увага звертається на соціальний прошарок українських правників як складової частини галицької інтелігенції, що вкотре опинилася перед необхідністю вибору світоглядних орієнтацій між двома суспільними системами: західною демократичною та радянською тоталітарною.

Аналіз останніх досліджень. Суспільно-політичні процеси, репресивна політика СРСР і повсякденність життя у західноукраїнських областях у 1944–1953 рр. знайшли наукове відображення у працях вітчизняних дослідників І. Андрухів, П. Арсенича, І. Біласа, В. Вятровича, М. Галіва, В. Ільницького, С. Кобути, Т. Марусик, Р. Попп та ін., в колективних монографіях та узагальнювальних працях, в опублікованих збірниках архівних документів та матеріалів. Водночас порівняльний аналіз умов життя та поведінки українців, що опинилися по різні сторони поділеного післявоєнного світу, ще потребують свого вивчення. Пропонована розвідка спрямована на з'ясування долі правничої інтелігенції Станіславщини, є продовженням розпочатого автором дослідження. Джерельну основу статті склали опубліковані за кордоном спогади очевидців та учасників подій, розсекречені кримінальні справи українських правників, що містяться у фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) та Архіву Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області (АУ СБУ ІФО).

Мета статті – на прикладі долі українських правників Станіславщини (нині Івано-Франківщина) порівняти життя представників західноукраїнської інтелігенції на завершальному етапі Другої світової війни та у перші повоєнні роки під радянським режимом і на Заході.

Виклад основного матеріалу. Воєнно-політична ситуація у 1944 р. засвідчила наближення невідворотності військової поразки нацистської Німеччини та її сателітів. Радянсько-німецький фронт просувався на захід, війська Червоної Армії виганяли гітлерівських завойовників з української території. Навесні 1944 р. розпочалося, а влітку відбулося звільнення західноукраїнських областей, що знову опинилися під контролем радянської держави. Для місцевого українського населення, особливо інтелігенції, повернення комуністичного режиму стало тривожним сигналом. Сумний досвід репресивної

політики органів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) та комуністичної судової системи у 1939–1941 рр. залишав мало надії на якусь юридичну справедливість. Зокрема, із майже чотирьох десятків станіславських адвокатів, котрі потрапили у застінки НКВС напередодні війни, вдалося уникнути ув'язнення всього кільком (Кобута, 2020b, с. 104–130). Тож нечисленна в часи німецької окупації Прикарпаття українська правнича інтелігенція (трохи більше двох десятків осіб) опинилася перед вибором: утримуватися на місці чи знову виїжджати на захід, на контрольовані нацистами території.

Перший варіант обирали здебільшого люди літнього віку, які сподівалися на певну терпимість радянських органів в обмін на свою лояльність до нової влади. На подібні рішення впливали також проблеми із здоров'ям самих правників чи членів їх сімей, труднощі вимушеної евакуації під ударами наступаючих радянських частин, непевність у своєму майбутньому на чужині. Таких людей, зважаючи на жорстокість воєнного лихоліття, знецінення ваги людського життя, було небагато.

Серед кількох правників Станіславщини, хто відмовився від виїзду, був відомий у м. Станіслав (нині Івано-Франківськ) адвокат Михайло Литвинович (1978–1944). З приходом більшовиків у Галичину у 1940 р. він був позбавлений можливості займатися правничою справою. Його приватний будинок-канцелярія комуністична влада конфіскувала, разом із сім'єю змушений перебраться до однокімнатного помешкання, йому загрожувало виселення до Сибіру. Після втечі радянських військ на початку липня 1941 р. М. Литвинович увійшов до складу української міської управи, очолив міський суд. Саме завдяки його діяльності були зафіксовані численні злочини НКВС у Станіславській в'язниці (Арсенич, 2006, с. 42). У часи окупації правник намагався вести адвокатську справу, але уже німецька влада обмежувала правозахисні можливості. Тож М. Литвинович влаштувався бухгалтером у місцевому господарському товаристві. У 1944 р. відмовився від виїзду через слабкий стан здоров'я, з приходом Червоної армії знову був змушений покинути рідний будинок, із труднощами оформив пенсію. Знову потрапив під увагу каральних органів, але завадила репресіям природна смерть у грудні 1944 р. через загострення легеневої хвороби (Романюк, 2019).

Натомість два молодші колеги М. Литвиновича по адвокатській роботі в обласному центрі, прибічники довоєнних лівих орга-

нізацій Олександр Маркус та Осип-Антон Левицький відновили у місті юридичну діяльність. Щодо них не виявлено якихось претензій з боку радянських каральних органів. У повосенний час вони працювали юрисконсультами в Станіславській обласній колегії адвокатів до досягнення пенсійного віку (Гловацький, 2014, с. 106, 113).

Залишився на місці у 1944 р. у районному містечку Косів на Гуцульщині довоєнний адвокат Михайло Боднар. У часи польської влади він неодноразово захищав у політичних процесах місцевих комуністів та їх прихильників, після 1939 р. перейшов в освітянську галузь, працював вчителем, під час німецької окупації – знову юрист. Із липня 1944 р. – уповноважений Косівського районного виконавчого комітету. Намагався бути лояльним до комуністичної держави, але практика насильства органів НКВС у боротьбі з місцевими українськими повстанцями спонукала його написати звернення до керівництва республіки й країни із критичними зауваженнями щодо стану дотримання соціалістичної законності (Пелипейко, 2004, с. 356). В одному з листів на адресу Й. Сталіна М. Боднар пропонував перелік заходів з поліпшення діяльності радянської каральної системи, що принципово йшла врозріз з чинною сталінською практикою. Тож не дивно, що правника взяли в «агентурну розробку», і це завершилося для нього арештом, обвинувальним вироком на 8 років ув'язнення та 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна (Галів & Ільницька, 2021).

У містечку Болахів до рук НКВС потрапили правники Петро Зволинський і Остап Навроцький. Колишній місцевий адвокат П. Зволинський виїхав у 1939 р. до Німеччини, оскільки його дружина за національністю була німкенею. У 1943 р. родина повернулася до Болехова, він влаштувався працювати помічником бухгалтера у місцевому райпромсоюзі. Окупаційна влада повернула конфіскований більшовиками шестикімнатний будинок, Зволинські мали змогу отримувати пайок і обслуговуватися у спеціальному магазині для німців. Після встановлення радянських порядків у липні 1944 р. П. Зволинський на пропозицію нового керівника підприємства продовжив працювати бухгалтером. Однак на початку листопада 1944 р. уся родина: сам правник, дружина Валерія та її літні батьки, були арештовані, будинок і майно описані і взяті на облік місцевою владою (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 13124-П, арк. 17–24).

Стосовно П. Зволинського завели кримінальну справу, у якій звинувачуваними проходили також члени сім'ї. Слідство тягнулося понад десять місяців і 3 жовтня 1945 р. Особливою нарадою при НКВС СРСР троє осіб (матір дружини померла під час слідства) були засуджені за стандартним звинуваченням «за зрадницьку поведінку під час німецької окупації», що проявилася у «прийнятті німецького підданства (фольксдойче)» на один рік позбавлення волі (термін усім зараховувався з дня арешту 4 листопада 1944 р.). Такий мінімальний вирок стосовно звинувачених наводить на думку, що в ході слідства підсудні погодилися на якусь угоду. Припускаємо, це міг бути компроміс стосовно конфіскації їхнього будинку і господарства, що, мабуть, «приглянулися» комусь із комуністичного начальства. Підставою цього є збережений у справі детальний опис майна та побутових речей, складений на момент арешту (подібні документи рідко зустрічалися в інших кримінальних справах) і також накладена військовим прокурором на звинувачувальному висновку (за пів року до ухвалення рішення) пропозиція міри покарання – 8 років заслання (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 13124-П, арк. 70–78). То ж, мабуть, згода звинувачених на висунуті проти них інвективи без будь-яких спроб оскарження, спонукала слідчого клопотати про ухвалення мінімального строку, загалом не властивого для практики особливих нарад НКВС. Через місяць термін покарання закінчився і П. Зволинський та рідні отримали дозвіл на проживання у Болехові (а не звичне виселення на схід для «пособників» ворога).

Дещо іншою була ситуація з адвокатом О. Навроцьким. У перші місяці німецької окупації він працював у гірському містечку Делятин, де виконував обов'язки посадника (голови містечка), згодом адвокатом, а перед наступом більшовиків у 1944 р. переїхав до Болехова. Там у березні 1945 р. був арештований, звинувачений у співпраці з нацистами та причетності до знищення єврейського населення, в інших злочинах. У ході слідства більшість свідків заперечували вину О. Навроцького, що було відзначено в багатьох протоколах, але Станіславський трибунал військ НКВС СРСР засудив правника на десять років виправних таборів. Дружина подала касаційну скаргу в прокуратуру УРСР. Після перегляду справи, в ході нового засідання трибуналу звинувачення діяча у причетності до злочинів нацистів не підтвердилися, але вирок все одно був караль-

ним, термін ув'язнення зменшений до шести років і обмеження в правах п'ять років (АУ СБУ ІФО, спр. 8212-П, арк. 94–107). Дожити до звільнення адвокату не судилося.

Цікавим є той факт, що з понад трьох десятків станіславських правників, котрі були засуджені перед війною, відбув покарання і повернувся живим додому тільки коломиїський адвокат Іван Могильницький. Напередодні свого звільнення у 1944 р. із сибірського табору надіслав лист-повідомлення про себе калузький адвокат Іван Сохацький. Однак через деякий час рідні правника отримали повідомлення, що 60-річний І. Сохацький помер від хвороби (Когут, 1991).

Тож репресивна практика радянських каральних органів нічим не відрізнялася від їх передвоєнної поведінки. З огляду на таку природу комуністичної «юриспруденції» більшість станіславських правників з наближенням радянсько-німецького фронту до Галичини задалегідь готувалися до виїзду на захід. У такому намірі солідаризувалися і ті, хто був у м'якій колаборації з німецьким режимом, і пасивні противники більшовизму, хто повернувся на українські терени у 1941–1943 рр., відчувши на собі досвід нацистського «нового порядку» у Генеральній Губернії чи самому Рейху, і частина осіб, які зуміли тихо пережити «перших совітів». Усі вони не мали ілюзій щодо власної безпеки перед наступаючою радянською силою. Тож у 1944 р. більшість правників вирушила в чергову евакуацію.

Із Станіслава евакуювалися адвокати Осип Бойчук, Іван Волянський, Антон Перегінець, Юрій Фединський, Степан Шлапак; із Коломиї Андрій Гаєцький, Роман Ставничий; із Долини Степан Грубський, Роман Курбас, Остап Площанський; із Косова Іван Библів; із Городенки Василь Кассіян.

Розуміння невідвортної небезпеки примушувало виїжджати тих, хто працювали у місцевих структурах, були пов'язані роботою з окупаційною адміністрацією. Серед таких осіб варто виділити колишнього посадника м. Коломия Лева Рубінгера, городенківського суддю Теодозія Комаринського, правника і члена Станіславської обласної управи Василя Яшана.

Адвокат Л. Рубінгер повернувся до Коломиї після року роботи (1941–1942) окружним прокурором у м. Чортків. Ініціатива зміни діяльності належала націоналістичному підпіллю, члени якого добре знали фахові і людські якості правника. Тож працюючи міським

посадником у 1943–1944 рр. він доклав чимало зусиль для забезпечення нормального роботи міських служб, наскільки це було можливо в умовах німецької окупації. Колишній старшина австрійської армії він знаходив розуміння і комунікацію з німецькими чиновниками та військовими, допомагав українському підпіллю, хоч і не міг завадити організованому німцями винищенню місцевого єврейського населення (Романенчук, 1988, с. 60–70). Виїзд у Німеччину, згодом за океан дав можливість Л. Рубінгеру не тільки вижити, але й плідно займатися науковою і творчою діяльністю, зайняти помітне місце в українській громаді.

Адвокат Т. Комаринський в часи окупації працював начальником повітового суду у Городенці. На відміну від репресованого перед війною свого старшого брата Романа він зумів заховатися від більшовицьких переслідувань. З наближенням фронту разом із сім'єю виїхав спочатку на польські землі, пізніше – до західної Німеччини. Пройшов через табори біженців, пізніше емігрував до США, де зумів продовжити свою юридичну і громадську роботу (Марунчак, 1978, с. 617).

Активним українським громадським діячем упродовж 1941–1944 рр. був адвокат городенківець В. Яшан. Як член української обласної управи, він керував адміністративним відділом, а з утвердженням німецької адміністрації перейшов до місцевого Союзу громад. Через особисті взаємини з німецькими чиновниками надавав допомогу і підтримку українцям, був у контакті із керівниками української народної самооборони. У липні 1944 р. виїхав через карпатський перевал у Словаччину, звідти до Австрії, де працював до 1949 р. організаційним референтом в Українському центральному допомоговому об'єднанні (Яшан, 1989, с. 270–271). Пройшовши складні поневіряння, В. Яшан перебрався до Канади. Там проявився його письменницький таланти, він був автором низки творів, у тому числі й книги «Під брунатним чоботом» про німецьку окупацію Станіславщини.

У квітні 1944 р. подався до Німеччини косівський суддя в цивільних справах Іван Библів. Він жив до закінчення війни у м. Любек а потім потрапив під репатріацію радянських громадян, що перебували на зайнятих Червоною армією німецьких територіях (Пелипейко, 2004, с. 53). Якщо названим правникам вдалося виїхати, то адвокат із Жаб'є (нині с. Верховина) Роман Матренчук на пере-

ході словацького кордону був затриманий і арештований передовими загонами НКВС. Його дії кваліфікували як злочин, правника ув'язнили і подальша доля невідома (Гловацький, 2014, с. 114).

Кілька станіславських правників у 1943–1944 рр. вступили до української дивізії «Галичина», щоб у збройний спосіб воювати проти комуністичного ворога. Серед чільних організаторів воєнного з'єднання був відомий політичний діяч Дмитро Паліїв. Завдяки своєму авторитету серед українців він у чині майора посів посаду політичного референта при німецькому командуванні дивізії, неодноразово стримував безпідставні нападки на дивізійників з боку командира дивізії генерала Фріца Фрайтага. У липні 1944 р. Д. Паліїв відмовився покинути дивізію, котра потрапила в радянське оточення під Бродами, залишився разом з підлеглими і за припущенням очевидців загинув у бою під с. Білий Камінь під час прориву вояків із «бродівського» котла (Іськів, 2016).

Офіцерами в дивізії служили також правники Володимир Мурович та Тит Стефанів. Перший – на посаді адвоката дивізійного суду, у 1944 р. уникнув оточення під Бродами, разом із вцілілою частиною відійшов до Словаччини. Там у м. Жилін через прикрий випадок (самовільне заняття опечатаного гестапівцями вільного житлового помешкання) був засуджений до страти, зумів втекти із дивізійної в'язниці і добратися до Відня (Нагаєвський, 1985, с. 76–77). Після війни переїхав до Баварії, жив у Мюнхені. Займався публіцистичною і редакційною діяльністю. Написав низку релігійно-наукових праць, серед яких брошуру «Греко-католицька церква в житті українського народу». Став членом Українського християнського союзу Німеччини, тривалий час був редактором мюнхенського журналу «Українські християнські вісті».

Адвокат Т. Стефанів (молодший брат генерала УГА Гната Стефаніва) теж мав офіцерський чин майора, у липні 1944 р. зумів з боєм вирватися з «бродівського котла». Увійшов до складу створеної на базі дивізії Української національної армії (УНА). Після закінчення війни як вояк УНА отримав можливість поселитися в Англії. Жив у м. Бірмінгем, вів громадську діяльність, був членом Об'єднання українців у Великобританії, Союзу колишніх вояків-українців. Помер і похований у Лондоні (Кобута, 2020а, с. 500).

Наважився на втечу на захід і відомий на Станіславщині громадсько-політичний діяч і правник Іван Макух. У 1939–1941 рр. він

змушений був переховуватися від арешту НКВС у господарстві свого зятя на Тернопільщині, під час німецької окупації спроби повернутися до Товмача (нині Тлумача) наразилися на загрозу втратити свободу з боку гестапо (яка зайняла націоналізований більшовиками будинок адвоката). Тож літній діяч продовжував під виглядом найманого робітника-садівника нелегально жити в господарстві своєї доньки. Весною 1944 р. разом із родиною доньки І. Макух вирушив підводою через Польщу до Австрії. У своїх спогадах описав небезпеки і складнощі евакуації, життя на чужині, беззахисність біженців перед військовою та цивільною адміністрацією. Діставшись австрійських земель працював звичайним сільським працівником заради харчів та даху над головою. Коли І. Макух отримав дозвіл на переїзд до Відня, австрійська столиця опинилася під бомбовими ударами, тож довелося обживати занедбаний хутір поблизу м. Зальцбург, де провів останні свої роки (Макух, 2001, с. 540–542).

Був знайомий з репресивною сутністю комуністичної влади і колишній адвокат з Долини Олекса Дереш. У 1939 р. заарештований НКВС він уник розправи тільки завдяки німецькому походження дружини і заступництву офіцерів німецької комісії по репатріації, котрі наполягли на звільненні та виїзді родини Дерешів у підконтрольну німцями Польщу. Під час німецько-радянської війни О. Дереш повернувся до Галичини, займався господарськими справами окупаційному відділі сільського господарства у Львові. Наприкінці 1943 р. виїхав спочатку до Відня, де працював в Українському Центральному Комітеті, а з 1944 р. – до Німеччини. До закінчення війни жив у Мюнхені, вів адвокатську діяльність. Із травня 1945 р. перебував у баварських таборах для переміщених осіб Регенсбург, Ульма, Кляйнкетц, надавав правову допомогу українцям в рамках діяльності Міжнародної організації в справах біженці (ІРО). У 1952 р. родина Дерешів перебралася до США. Жив поблизу Нью-Йорка, працював звичайним робітником на місцевій фабриці. Після виходу на пенсію продовжував громадську і культурницьку роботу, написав низку літературних творів та розвідок про тваринний світ Українських Карпат (Пеленська & Бабяк, 1993, с. 260–262).

Важкі умови перебування українців у таборах переміщених осіб у західній Німеччині описав у своїх спогадах адвокат з Долини Ярослав Гриневич. Він разом із матір'ю – відомою українською письменницею Катрею Гриневичівною (Катериною Гриневич) та

родиною брата Володимира Гриневича (теж правника) виїхали спочатку до Австрії, згодом – Німеччини (Гриневич, 1968, с. 62–68). Після трьох років життя біженцями, смерті К. Гриневич, родинам братів Гриневичів вдалося переїхати до США. Там Я. Гриневич успішно займався господарсько-економічними справами, був активним учасником національно-культурного життя української діаспори.

Трагічно закінчилася евакуаційна епопея для косівського адвоката Остапа Копцюха. Він щасливо пережив загрозу більшовицького арешту перед війною, у перші її місяці зумів організувати українське самоврядування в Косові, вів правничу діяльність. Навесні 1944 р. його інтернували угорські вояки і тільки допомога українського націоналістичного підпілля дозволила звільнитися. Через Словаччину родина Копцюхів добралася до Німеччини, де кілька років перебувала у таборі біженців. Через тяжкі умови життя, що загострили хворобу, літній правник помер. Його родині вдалося переїхати до США, де вони змогли налагодити побут, реалізувати власний професійний потенціал (Пелипейко, 2004, с. 356–358).

Незважаючи на складнощі адаптації до післявоєнних умов життя в європейських чи заокеанських країнах, більшість колишніх правників змогли знайти своє місце в нових реаліях, стали повноправними громадянами західного соціуму, продовжували займатися громадською роботою, літературною чи науковою творчістю. Натомість у радянській державі тільки одиниці отримали можливість гідно завершити свій життєвий шлях. При цьому щодо них залишалася загроза нових репресивних заходів комуністичної системи, котра ревно сприймала поведінку представників колишньої «буржуазної» інтелігенції.

У 1947 р. наклав на себе руки доведений до відчаю колишній адвокат у Рогатині Михайло Баб'юк. Випускник Віденського університету, приятель Івана Франка, знавець десяти мов, у тому числі китайської, прибічник комуністичних ідей, після війни залишився без засобів до існування, йому відмовили в оформленні пенсії, прирікши на жебрацьке життя («Баб'юк Михайло», б.р.). Портовим робітником в Одесі завершував свій життєвий шлях уродженець Гуцульщини, відомий адвокат Роман Домбчевський. Після відбуття сфабрикованого НКВС перед війною покарання йому відмовили у можливості повернутися до Галичини. Жив у злидених реаліях

робітничого гуртожитку, передчасно помер у 1952 р. (Горбещ, 2016). Важкі умови життя були і у репресованих колишніх адвокатів Володимира Горбового в Долині, Михайла Степаняка на Богородчанщині, Івана Могильницького в Коломиї. Поза увагою влади доживав віку колишній суддя і адвокат у Снятині Михайло Фірманюк. Він був близьким другом письменника та правника Марка Черемшини, але тогочасній радянській системі його писемні спогади про діяча як і життєвий досвід не були цікавими.

Навіть ті, хто зумів пристосуватися до радянського способу життя, залишалися під загрозою. Уже згадуваний І. Библів у Косові у повоєнний час працював у школі рахівником і вчителем, одночасно вів гурток художньої самодіяльності. Закоханий у театральне мистецтво, створив самодіяльний колектив, з яким ставив різні постановки. Під час однієї з таких вистав стався курйозний випадок, що ледь не кваліфікувався як ідеологічна диверсія. І. Библів з театральною пристрасстю та мімікою прочитав один із розділів Франкової казки «Лис Микита», чим викликав переполох у присутнього районного партійного начальства. Перший секретар райкому сприйняв вживання імені казкового героя як негідний натяк на образ тогочасного партійного і радянського керівника Микити Хрущова. Тож самодіяльному актору довелося довго вибачатися і пояснювати партійному невігласу зміст і сутність твору І. Франка, на що була дана категорична повчальна рекомендація: «Треба краще підбирати матеріал для читання» (Пелипейко, 2004, с. 353–354).

Висновки. На завершальному етапі війни українська інтелігенція в Галичині знову опинилася перед вибором: залишитися на захоплених радянськими військами землях і наразитися на потенційні репресії, чи рятуватися втечею на захід, у європейські країни. Ті, хто в силу різних обставин залишалися на рідній землі, змушені були мімікрувати перед радянським режимом, демонструвати свою покірність і лояльність. Лиш одиниці змогли в нових умовах використати юридичні знання за фахом. Не обійшлося без арештів і репресій за звинуваченнями у співпраці з нацистськими окупантами. Більшість колишніх правників, як освічених осіб із досвідом громадської діяльності та розумінням суспільних процесів, обирали еміграцію. Так вони рятували себе та своїх рідних, але змушені були адаптуватися до складних умов післявоєнного життя на чужині: перебування в таборах для переміщених осіб, проходження філь-

траційних заходів спецслужб, забезпечення мінімальних життєвих благ. Частина змогли займатися інтелектуальною працею, вести громадські справи серед співвітчизників, реалізувати свої знання та вміння. Іммігранти інтегрувалися в іномовні суспільства, набували нового досвіду, зберігаючи свою національну і громадянську ідентичність, гідність, готовність продовжувати громадську роботу.

Джерела та література

- Арсенич, П.** (2006). *Галичани – жертви більшовицьких репресій*. Івано-Франківськ: Лілея – Нова Зоря.
- АУ СБУ ІФО – Архіву Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області.
- Баб'юк Михайло.* (б.р.). Взято з <https://www.geni.com/people/Mykhaylo-Babiuk/6000000014605023664>.
- Галів, М., & Гльницька, Н.** (2021). Лист галицького правника Михайла Боднара до керівників радянської держави (13 серпня 1945 р.): аналіз крізь призму історії повсякдення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 7/49*, 103–119.
- Гловацький, І.** (2014). *Українські адвокати Східної Галичини у світлі архівних джерел і некрологів 1800–1943 рр.* (Вид. друге). Львів: Ліга-Прес.
- Горобець, О.** (2016, 16 лютого). Тінь забутого предка. Повернімо пам'ять про Романа Домбчевського. *Слово Просвіти*. Взято з <http://slovoprosvity.org/2016/02/18/tin-zabutogo-predka/>
- Гриневич, Я.** (1968). *Катря Гриневичева: біографічний нарис*. Торонто: Гомін України.
- ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області.
- Іськів, В.** (2016, 1 квітня). Політик і воїн Дмитро Паліїв. *Вісті Калущини*. Взято з <http://vistikalush.com.ua/articles/category/society/2016/04/01/15168/view>.
- Климишин, М.** (Ред.). (1985). *Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* (Т. 2). Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен.
- Кобута, С.** (2020а). Стефанів Тит Петрович. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки. Т. 3: П–С*. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів.
- Кобута, С.** (2020б). Українські адвокати Станиславівщини – жертви комуністичного і нацистського репресивних режимів у 1939–1945 рр. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобиць-*

кого державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Серія Історія, 4/46, 104–130.*

- Когут, М.** (1991). Внесок в політичне і громадське життя міста доктора Івана Сохачького. *Пам'ять. Вісник Калуської організації історико-просвітницького товариства «Меморіал», 2.*
- Кравців, Б.** (Ред.). (1975). *Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* (Т. 1). Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен.
- Макух, І.** (2001). *На народній службі. Спогади.* Київ: Основні цінності.
- Марунчак, М.** (Ред.). (1978). *Городеничина: історико-мемуарний збірник.* Нью-Йорк, Торонто, Вінніпег.
- Нагаєвський, І.** (1985). *Спогади польового духовника.* Торонто: Українська Книжка.
- Пеленська, І., & Бабяк, К.** (Ред.). (1993). *Стрийщина: Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнятівщини, Журавенищини, Жидачівщини і Миколаївщини* (Т. III). Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто.
- Пелипейко, І.** (2004). *Містечко над Рибницею: книжка про Косів.* Косів: «Писаний Камінь».
- Романенчук, Б.** (Ред.). (1988). *Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле.* Філадельфія.
- Романюк, В.** (2019, 19 листопада). Правознавець європейського рівня родом з Галичини. *Галицький кореспондент.* Взято з <https://gk-press.if.ua/pravoznavets-yevropejskogo-rivnya-rodом-z-galychyny/>
- Яшан, В.** (1989). *Під брунатним чоботом: німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941–1944.* Торонто.

References

- Arsenyh, P.** (2006). *Halychany – zhertyv bilshovytskykh represii [People of Galychyna – victims of the communist regime].* Ivano-Frankivsk: Lileia – Nova Zoria [in Ukrainian].
- AU SBU IFO – Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Ivano-Frankivskii oblasti [The Archive of the Security Service of Ukraine in the Ivano-Frankivsk Region].
- Babiuk Mykhailo [Babiuk Mykhailo].** (n.d.). Retrieved from <https://www.geni.com/people/Mykhaylo-Babiuk/6000000014605023664> [in Ukrainian].
- Haliv, M., & Pnytska, N.** (2021). Lyst halytskoho pravnyka Mykhaila Bodnara do kerivnykiv radianskoï derzhavy (13 serpnia 1945 r.): analiz kriz pryzmu istorii povsiakdennia [The Galician lawyer Mykhailo Bodnar's letter to the senior officials the Soviet state (August 13, 1945): analysis through the prism of history of everyday]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk*

- naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 7/49, 103–119 [in Ukrainian].*
- Hlovatskyi, I.** (2014). *Ukrainski advokaty Shkhidnoi Halychyny u svitli arkhivnykh dzherel i nekrolohiv 1800–1943 rr.* [Ukrainian lawyers of the Eastern Halychyna in the light of archive documents and obituaries 1800–1943] (2nd ed.). Lviv: Liha-Pres [in Ukrainian].
- Horobets, O.** (2016, February 16). Tin zabutoho predka. Povernimo pamiat pro Romana Dombchevskoho [The shadow of the forgotten ancestor. In the memory of Roman Dombchevsky]. *Slovo Prosvity – Slovo Prosvity (Prosvita newspaper)*. Retrieved from <http://slovoprosvity.org/2016/02/18/tin-zabutogo-predka/> [in Ukrainian].
- Hrynevych, Ya.** (1968). *Katria Hrynevychyeva: biohrafichnyi narys [Katria Hrynevychyeva: The biographical insight]*. Toronto: Homin Ukrainy [in Ukrainian].
- DAIFO – Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti [The State Archive of the Ivano-Frankivsk Region].
- Iskiv, V.** (2016, April 1). Polityk i voyn Dmytro Paliiv [The politician and warrior Dmytro Paliiv]. *Visti Kalushchyny – Kalush news (Kalush newspaper)*. Retrieved from <http://vistikalush.com.ua/articles/category/society/2016/04/01/15168/view> [in Ukrainian].
- Klymyshyn, M.** (Ed.). (1985). *Almanakh Stanyslavivskoi zemli: zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny [The almanac of the Stanislaviv land: collection of materials on the history of Stanislavov and Stanislavivshchyna]*. (Vol. 2). Niu-York, Toronto, Miunkhen [in Ukrainian].
- Kobuta, S.** (2020a). Stefaniv Tyt Petrovych. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Entsyklopediia: Do 100-richchia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki. T. 3: P–S – Western Ukrainian National Republic 1918–1923. Encyclopedia: Dedicated to the 100th anniversary of Western Ukraine National Republic. Vol. 3: P–S*. Ivano-Frankivsk: Manuskrypt-Lviv [in Ukrainian].
- Kobuta, S.** (2020b). *Ukrainski advokaty Stanyslavivshchyny – zhertry komunistychnoho i natsyyst'skoho represyynykh rezhymiv u 1939–1945 rr.* [Ukrainian lawyers of Stanislaviv region – victims of the communist and Nazi regimes]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 4/46, 104–130 [in Ukrainian].*

- Kohut, M.** (1991). Vnesok v politychne i hromadske zhyttia mista doktora Ivana Sokhatskoho [Dr. Ivan Sokhatskyi's contribution to the political and civic life of the town]. *Pamiat. Visnyk Kaluskoi orhanizatsii istoryko-prosvitnytskoho tovarystva «Memorial» – Memory. Herald of the Kalush organization of historical-educational community "Memorial"*, 2 [in Ukrainian].
- Kravtsiv, B.** (Ed.). (1975). *Almanakh Stanyslavivskoi zemli: zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny* [The almanac of the Stanislaviv land: collection of materials on the history of Stanislavov and Stanislavivshchyna]. (Vol. 1). Niu-York, Toronto, Miunkhen [in Ukrainian].
- Makukh, I.** (2001). *Na narodnii sluzhbi: spohady* [On public service: Memoirs]. Kyiv: Osnovni tsinnosti [in Ukrainian].
- Marunchak, M.** (Ed.). (1978). *Horodenshchyna* [Horodenka region]. Niu-York, Toronto, Vinnipeh [in Ukrainian].
- Nahaievskiy, I.** (1985). *Spohady polovoho dukhovnyka* [Memoirs of a Polish priest]. Toronto: Ukrainska Knyzhka. Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/memuari/5628-nagayevskiy-i-o-spogadi-polovogo-duhovnika/> [in Ukrainian].
- Pelenska, I., & Babiak, K.** (Eds.). (1993). *Stryishchyna: istorychno-memuarnyi zbirnyk Stryishchyny, Skilshchyny, Bolekhivshchyny, Dolynshchyny, Rozhniativshchyny, Zhuravenshchyny, Zhydachivshchyny i Mykolaivshchyny* [Stryi region: Historical memoirs of the regions of Stryi, Sokil, Bolekhiv, Dolyna, Rozhniativ, Zhuraven, Zhydachiv, Mykholaiv]. (Vol. 3). Niu-York, Paryzh, Sydnei, Toronto [in Ukrainian].
- Pelypeiko, I.** (2004). *Mistechko nad Rybnytseiu: knyzhka pro Kosiv* [The Town upon Rybnytzia: a book about Kosiv]. Kosiv: «Pysanyi Kamin» [in Ukrainian].
- Romanenchuk, B.** (Ed.). (1988). *Kolomyia y Kolomyishchyna* [Kolomyia and Kolomyia Region]. Filadelfia [in Ukrainian].
- Romaniuk, V.** (2019, November 19). Pravoznavets yevropeiskoho rivnia rodom z Halychyny [The European level lawyer of a Halychyna origin]. *Halytskyi korespondent – Halych Correspondent*. Retrieved from <https://gk-press.if.ua/pravoznavets-yevropejskogo-rivnya-rodom-z-galychyny/> [in Ukrainian].
- Yashan, V.** (1989). *Pid brunatnym chobotom: nimetska okupatsiia Stanyslavivshchyny v Druhii svitovii viini, 1941–1944* [Under the Red Boot: German occupation of the Stanislaviv Region in World War II, 1941–1944]. Toronto [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.03.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 28.04.2022 р.